

Nazim KAZIMOV

Əməkdar incəsənət xadimi,
Professor

AZƏRBAYCAN MUSIQI MƏDƏNİYYƏTİNDƏ SƏİD RÜSTƏMOV ZİRVƏSİ

Xülasə: Təqdim olunan məqalədə Azərbaycan Respublikasının xalq artisti, Əməkdar incəsənət xadimi Səid Rüstəmovun yaradıcılıq yolu, bəstəkar, dirijor, pedaqoq, ictimai xadim kimi musiqi mədəniyyətimizin tərəqqisində əhəmiyyətli rolu işıqlandırılır.

Açar sözləri: Səid Rüstəmov, “Tar məktəbi” dərslisi, Azərbaycan xalq çalğı alətləri, Azərbaycan xalq rəngləri, xalq mahnıları, aşıq mahnıları

“Hər bir bəstəkar kimi mən də xalqım üçün yaşamaq və yaratmaq, bütün qüvvə, bilik və istedadımı məhz xalqa vermək istəyirəm, çünki bu, ən böyük səadət olardı...”

Səid Rüstəmov

Tanınmış Azərbaycan bəstəkarı və dirijoru, xalq artisti, Dövlət mükafatı laureatı, professor Səid Rüstəmov həqiqətən də, öz ömür yolunu xalqına xidmətə, milli mədəniyyətimizin tərəqqisinə həsr etmiş, öz sənəti, zəngin yaradıcılıq fəaliyyəti ilə musiqi tariximizdə dərin iz qoymuşdur. O, yarım əsrdən çox bir müddət ərzində respublikamızda musiqi mədəniyyətinin, musiqi təhsilinin inkişafı naminə yorulmadan çalışmış, musiqi təhsili sistemimizin fəal qurucularından biri olmuşdur. S.Rüstəmovun müxtəlif vaxtlarda Müəllimlər seminariyasını, musiqi texnikumunu, daha sonralar Azərbaycan Dövlət Pedaqoji institutunu bitirməsi, pedaqogikanı, habelə ayrı-ayrı fənlərin tədrisi metodlarını bilməsi və bu sahədə

müəyyən təcrübə keçməsi musiqi təhsili sahəsində ustad pedaqoq kimi tanınmasına zəmin yaratmışdır.

Azərbaycan Dövlət Musiqi Texnikumunda və Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında tar və dirijorluq ixtisası üzrə təhsil alan gənc musiqiçi kadrların

hazırlanmasında onun xüsusi əməyi olmuşdur. Xalq musiqi sənətinə, onun ayrı-ayrı janr və formalarına qəlbən bağlanan bəstəkar ali təhsilli gənc musiqiçi kadr-
ların hazırlanmasını özünün ən şərəfli işi hesab etmişdir. Eyni zamanda S.Rüstə-
movun sinfində təhsil alan hər bir ifaçı tələbə də bu dahi insanla dərs prosesində
yaranan ünsiyyətdən qürur duymuşdur. Səid müəllim kimi professional pedaqo-
qun sinfində təhsil almaq mənə də qismət olmuşdur. 1973-1978-ci illərdə bu gö-
zəl insanın tar sinfində oxuduğum dövrdə onu çox savadlı, aydın, səlis nitq mə-
dəniyyəti, geniş dünyagörüşünə malik pedaqoq kimi tanımışam. O, tələbələrinə
bütün sahələr üzrə bilik və bacarıqlarını artırmağı tövsiyə edir, əsl musiqçinin
əsl xalq ziyalısı olduğunu deyirdi. Bir gün Səid müəllim E.Abbasovanın onun
haqqında yazdığı kitabçanı mənə təqdim edərkən: “Tanış olarsan, vaxt gələrsen titullar
və rəqibinə yazdığım sözləri xatırlayarsan” dedi. Orada yazılmışdı: “Çox qabiliy-
yyətli, həssas musiqiçi – həm sənət, həm də taleyin gərdişi ilə mənim tələbəm
Nazim Kazımova ən böyük arzularla!... Səid müəllim, 5 may 1977-ci il”.

Səid Rüstəmov özünün müəllimlik fəaliyyəti ilə Azərbaycan tar ifaçılığının
təkamül və tərəqqisində böyük rol oynamışdır. Ustadı, unudulmaz müəllimi
Üzeyir Hacıbəylinin tarın Şərq musiqi təhsilini genişləndirə biləcək qiymətli alət
olması barədə tövsiyələrini əsas tutaraq o, tar tədrisinin elmi-metodik əsaslarını
mükəmməlləşdirmiş, qiymətli dərs vəsaitləri, tədris-metodik vəsait və proqramlar,
metodik tövsiyələr, not məcmuələri, yeni əsərlər yazaraq tədris və ifaçılıq reper-
tuarını zənginləşdirmişdir. Dahi Üzeyir bəyin səyi ilə 1931-ci ildə notla ifa edən
Azərbaycan xalq çalğı alətləri orkestri yarandıqdan sonra S.Rüstəmov “Tar mək-
təbi” dərslisinin ərsəyə gəlməsi üçün daha inamlı addımlar atmışdır. Gərgin, sə-
mərəli axtarışlar nəticəsində 1935-ci ildə “Tar məktəbi” dərsliyi nəşr olunmuşdur.

Milli çalğı alətimiz olan tar ixtisası üzrə tədris vəsaitinin yazılmasında
S.Rüstəmov Avropa musiqi alətləri, xüsusilə viola üçün yazılmış mənbələrə
müraciət etsə də, tarın özünəməxsus ifa tərzini nəzərə alaraq mükəmməl bir dərs
vəsaiti hazırlamışdır. Belə ki, tarda yeni çalmağa başlayan tələbənin birdən-birə
bütöv notu çalmaq iqtidarında olmadığından, dərsliyin başlanğıc hissəsində çərək
notdan istifadə edərək ayrı-ayrı barmaqların qoyulub götürülməsini və bu yolla
tremolo hazırlamaq məqsədini əsas götürmüşdür. “Tar məktəbi” dərslisinin ilk
nəşrinin yüksək qiymətləndirilməsi, onun daha da təkmilləşdirilməsi naminə
qarşıya qoyulan vəzifələrdən ruhlanan Səid Rüstəmov tarın notla tədrisinin bir
sıra məsələlərini xüsusi vurğulamışdır: “Hər bir musiqi alətində doğru və düzgün
təhsil ala bilmək, onun bütün texniki imkanlarını mənimsəmək üçün təcrübəli
müəllim rəhbərliyi ilə bərabər, o musiqi alətinə müvafiq sisteməlik tərtib edilmiş
bir tədris kitabının olması vacibdir...”.

Səid Rüstəmovun həyat və yaradıcılığının 40 ildən çox bir müddəti əhatə
edən məhsuldar dövrü təməli Üzeyir Hacıbəyli tərəfindən qoyulan Azərbaycan
xalq çalğı alətləri orkestri ilə bağlı olmuşdur. Orkestr ifaçılıq diapazonunun yeni-
lənməsi, tembr axtarışlarının uğurlu nəticələri, ifaçılıq mədəniyyətinin yüksəlmə-

si naminə S.Rüstəmov gördüyü işlər ölçüyə sığılmazdır. S.Rüstəmov orkestrin partiturasına zurna və qoşanağara daxil etmiş, tembr fərdiliyini nümayiş etdirə biləcək solo alət kimi tar, balaban, tütək, saz, kamançaya geniş yer vermişdir. Üzeyir bəyin “Arşın mal alan” musiqili komediyasını xalq çalğı alətləri orkestri üçün işləyən S.Rüstəmov 1938-ci ildə Moskvada keçirilən I Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti ongunlüyündə bir dirijor kimi ustalığı ilə orkestrin nizamlılığı, mükəmməl səslənməsi ilə musiqisevərlərin diqqətini cəlb etmişdir. Musiqişünas Y.Qroşevanın məqaləsindən oxuyuruq: “Gənc dirijor Səid Rüstəmovun idarəsi ilə xalq çalğı alətlərinin müşayiəti bütün orkestrə tərəvət verir”.

Azərbaycan xalq çalğı alətlərinin ifaçılıq mədəniyyətinin, professional səviyyəsinin yüksəlməsi naminə yorulmadan çalışan S.Rüstəmov ömrünün ən məhsuldar illərini bu kollektivə həsr etmişdir. O, bədii rəhbər, baş dirijor vəzifələrini ləyaqətlə yerinə yetirməklə yanaşı kollektivin repertuar rəngarəngliyini, repertuar yeniliyini daima diqqət mərkəzində saxlamışdır. Təsədüfi deyil ki, “Tar ilə xalq çalğı alətləri orkestri üçün konsert”in müəllifi də Səid Rüstəmov olmuşdur. Əsərin solo partiyasında tar alətinin bütün registr gözəlliklərini, texniki imkanlarını qabarıq şəkildə təcəssüm etdirən bəstəkar partiturada xalq çalğı alətlərinin bədii və texniki imkanlarından, onların tembr rəngarəngliyindən məharətlə istifadə edərək zəngin orkestr palitrasına nail olmuşdur.

Bir bəstəkar kimi Səid Rüstəmov orkestr üçün maraqlı əsərlər: “Bayatı-Kürd” fantaziyasını, dörd süita, xor, solist və orkestr üçün üç kantata, tar və orkestr üçün konsert, bir çox müxtəlif formalı pyeslər, mahnılar yazmışdır. Xalq çalğı alətlərinin bədii və texniki imkanlarının, tembr xüsusiyyətlərinin gözəl bilicisi olan bəstəkar bu vasitələrdən öz əsərlərində ustalıqla istifadə etmişdir. Məsələn, orkestr üçün yazdığı “Qəhrəmani” pyesində qara zurnadan istifadə etmişdir. Eləcə də “Azərbaycan” süitasında partiturada solo alət kimi – tar, balaban, tütək, saz, kamançaya geniş yer vermişdir.

İstedadlı bəstəkar S.Rüstəmovun mövzu rəngarəngliyi, obrazların ifadəliliyi və zənginliyi, eləcə də səmimiyyəti ilə diqqəti cəlb edən mahnılarında Vətənə məhəbbət, əməyə qiymət ön planda durur. “Sürəyya”, “Neftçi qız”, “Həkim qız”, “Sumqayıt”, “Bakı”, “Quba”, “Mən sülhə səs verirəm”, “Toxucu qız” mahnıları geniş dinləyici kütləsi tərəfindən böyük rəğbətlə qarşılanmışdır. Səid Rüstəmovun mahnıları özünəməxsus orijinal yaradıcılıq dəsti-xətti, zərif lirikası, parlaq melodiyası ilə seçilir. “Sənindir”, “Bənövşə”, “Qurban adına”, “Gəlmədin”, “Dedim-dedi”, “Şer deyilmi”, “Oxu gözəl” və bu kimi mahnılar bəstəkarın vokal musiqisinin parlaq nümunələridir. Nümunə göstərdiyimiz bu sənət inciləri bir daha sübut edir ki, bəstəkarın Azərbaycan mahnıları antologiyasının zənginləşməsində mühüm rolu danılmazdır. Mahnı janrının korifeyi kimi yaddaşlarda, qəlblərdə özünə möhkəm yer tutmuşdur.

Səid Rüstəmov Azərbaycan professional musiqi sənətində uşaq mahnı janrının təməlini qoyanlardan biri olmuşdur. Keçən əsrin 50-ci illərində başlayaraq

müxtəlif vaxtlarda uşaqlar, məktəblilər üçün nəşr olunmuş mahnı məcmuələrində öz əksini tapan yüzlərlə mahnı nümunələri bəstəkarın bu janra xüsusi diqqət yetirməsinin təzahürüdür. “Ana məktəb”, “Dəstə rəhbəri”, “Şaxta baba”, “Kəpənəyim”, “Qaranquşum”, “Sarmaşiq”, “Uşaq və buz”, “Yaz günləri”, “Şəhər nəğməsi”, “Əmək nəğməsi” müxtəlif yaş qruplarına aid olan uşaqlar, məktəblilər üçün nəzərdə tutulmaqla onların musiqi – estetik tərbiyəsində mühüm rol oynamışdır.

Bəstəkar musiqinin hər bir janrında yaratdığı əsərin musiqi ictimaiyyəti tərəfindən necə qarşılanaacağı barədə düşünür, əsərin uğur qazanması üçün bütün imkanlardan, bədii ifadə vasitələrindən istifadə məsələsini zəruri şərt, mühüm yaradıcılıq prinsipi kimi qarşıya qoyurdu. Bu cəhətlər bəstəkarın ömrünün son illərində klassik poeziyamızın görkəmli nümayəndələri Nəsimi, Vaqif, M.Müşfiq, S.Vurğun, R.Rzanın sözlərinə yazdığı romanslarda, habelə dərin vətənpərvərlik ruhu ilə aşılana kantatalarında nümayiş olunur.

Xalq yaradıcılığına, milli folklor nümunələrinə ehtiram və sevgi ilə yanaşan, folklorşünaslıq sahəsinin dərin bilicilərindən olan Səid Rüstəmov yüzlərlə xalq mahnılarını toplayıb nota köçürmüş və nəşr etdirmişdir. 1937-ci ildə “Azərbaycan xalq rəqsləri”, 1938-ci ildə Cabbar Qaryağdının repertuarından “50 Azərbaycan xalq mahnısı”, həmin ildə “Aşiq mahnıları” adlı nəşr olunmuş 4 məcmuəsi musiqi folklorşünaslığının inkişafında mühüm tapıntı oldu. Nota köçürülən xalq musiqi nümunələri tədris prosesinə tətbiq edilmiş, musiqi təhsilinin milli zəmində davam etməsinə şərait yaratmışdır. Səid Rüstəmovun nota köçürdüyü xalq musiqi nümunələri sərhədləri aşaraq digər ölkələrdə də musiqi təhsili prosesinə, ifaçılıq məktəbinin inkişafına müsbət təsir göstərmişdir. “Qaçaq Nəbi”, “Çalpaq”, “Neylərsən”, “Küçələrə su səpmişəm”, “Evləri var xana – xana”, “Üçtelli durna”, “Aman kəklik əlindən”, “Yaxan düymələ”, “Bülbüllər oxur”, “Ağacda leylək”, “Ay dilbər”, “Xumar oldum”, “Bu gələn yara bənzər” və bu kimi mahnılar məhz Səid Rüstəmovun sayəsində ictimaiyyətdə geniş yayılmaqla, müğənnilərin və xanəndələrin repertuarında əsaslı yer tutmuşdur.

1954-1956-cı illərdə nəşr olunan iki dəftərdən ibarət “Azərbaycan xalq rəngləri” məcmuələri Azərbaycan musiqi folklorunun toplanması və nota yazılması istiqamətində ilk mühüm işlərdən idi. İstər xalq rəqsləri, istərsə də xalq rəngləri Səid Rüstəmov qədər xüsusi məcmuə şəklində tərtib olunub nəşr edilməmişdi. Araşdırmalar göstərir ki, S.Rüstəmov Azərbaycan xalq mahnılarını, rəqs melodialarını nota köçürməklə kifayətlənməmiş, şifahi ənənəli peşəkar musiqidə geniş yer tutan və muğamların inkişafında mühüm rol oynayan rənglərin nota köçürülməsi işinə də gərgin əmək sərf etmişdir.

Dahi Üzeyir bəyin ənənələrinə sadıq qalaraq S.Rüstəmov musiqili səhnə əsərlərinə – xalq tərəfindən daha çox sevilən operetta-musiqili komediya janrına xüsusi maraq göstərmiş M.S.Ordubadi, Süleyman Rüstəm, yazıçı-dramaturq Məhərrəm Əlizadə ilə sıx əməkdaşlıq nəticəsində ayrı-ayrı vaxtlarda onların librettosu əsasında “Beş manatlıq gəlin”, “Durna”, “Rəisin arvadı” adlı maraqlı

musiqili komediyalarını yazmışdır. Bu əsərlərdə xalqın adət-ənənələri, hər bir obrazın, personajın xarakterinə uyğun mahnı, ariya, duet, xor səhnələrindən məharətlə istifadə olunmuşdur. Səid Rüstəmovun yaradıcılığında teatr tamaşalarına yazılmış musiqi xüsusi yer tutur. Bu sahəyə bəstəkar hələ yaradıcılığının ilk illərində böyük maraq göstərmiş, ustadı Ü.Hacıbəylinin ənənələrinə sadıq qalaraq sənət dostlarının səhnə əsərlərinin uğurlu alınmasına müsbət təsir göstərmişdir. O, ilk dəfə M.İbrahimovun “Həyat” pyesinin səhnə həyatının musiqi tərtibatını vermişdir. M.F.Axundovun “Hacı Qara”, “Xırsquldurbasan”, C.Cabbarlının “Almaz”, “Od gəlini”, A.Şaiqın “Nüşabə”, S.Vurğunun “Vaqif”, M.Hüseynin “Nizami”, R.Rzanın “Vəfa”, S.Rəhmanın “Toy”, “Aydınlıq”, “Nişanlı qız” və digər səhnə əsərlərinə yazdığı musiqi bu tamaşaların bədii – estetik təsir qüvvəsinin artmasına zəmin yaratmışdır.

Ü.Hacıbəylinin vəfatından sonra Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının sədri vəzifəsinə seçilməsi və 1953-cü ilədək həmin vəzifədə ustad müəlliminin tövsiyə və əməllərini layiqincə yerinə yetirməsi həm də onun ictimai xadim kimi fəaliyyətinə əsas vermişdir. İstər sədr, istərsə də sonrakı illərdə katib işləyərkən Bəstəkarlar İttifaqının üzərinə düşən yaradıcılıq vəzifələrinin, təbliğat işinin uğurla həyata keçirilməsində S.Rüstəmov böyük əmək sərf etmişdir. Bu təşkilatın plenum və qurultaylarının təşkilində fəal iştirak edən S.Rüstəmov musiqi mədəniyyətinin, bəstəkar yaradıcılığının vacib, aktual məsələləri haqqında çıxışlar edir, qarşıda dayanan vəzifələrin həlli yolları haqqında maraqlı təkliflər irəli sürür, fikirlərini həmkarları ilə bölüşürdü. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı kimi ictimai fəaliyyətində seçicilərinin problem və təkliflərinə xüsusi diqqət yetirir, onların həyata keçirilməsi üçün bütün imkanlardan bacarıqla istifadə edir, zəhmətkeşlərin mədəni həyat səviyyəsinin yüksəlməsi naminə yorulmadan çalışırdı. SSRİ Bəstəkarlar İttifaqı İdarə Heyətinin üzvü kimi də o, geniş və məqsədyönlü iş aparmışdır. O, SSRİ Bəstəkarlar İttifaqının plenumları, qurultayları, iclas və konfranslarında Azərbaycan bəstəkarlığını layiqincə təmsil edərək, var qüvvəsi ilə musiqi mədəniyyətimizin geniş şəkildə təbliğinə çalışmışdır. Xalq çalğı alətləri ifaçıları üçün keçirilən Ümumdünya və Ümumittifaq festivallarında münisflər heyətinin sədri və üzvü kimi öz səsi, sözü, məzmunlu çıxışları ilə tanınırdı.

Səid Rüstəmov daima öz üzərində işləyən, həmişə yaradıcılıq axtarışında olan sənətkarlardan biri kimi həmişə xoş ovqat yaratmışdır. O, geniş yaradıcılıq imkanlarına malik bir bəstəkar, musiqi pedaqoqu kimi öz şəxsiyyəti, sənətinin xəlqiliyi, insaniyyəti, sədaqəti etibarilə əsl mənada Azərbaycan xalqının içindən çıxmış bir sənətkar idi. Qəlbi doğma Azərbaycanla döyünən, böyük sənət fədaisi, alovlu vətənpərvər Səid Rüstəmovun geniş, çoxşaxəli fəaliyyəti layiqincə qiymətləndirilmiş, 1938-ci ildə Əməkdar incəsənət xadimi, 1957-ci ildə Azərbaycan Respublikasının xalq artisti fəxri adlarına, 1951-ci ildə SSRİ Dövlət Mükafatına layiq görülmüşdür. O, iki dəfə Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə, Xalqlar Dostluğu ordeni və bir sıra medallarla təltif olunmuşdur.

Səid Rüstəmov məktəbinin yetirməsi kimi iftixar hissi ilə bildirirəm ki, musiqi təhsili sahəsində qazandığım bütün uğurlara (musiqi təhsili ocaqlarında müəllim, tədris hissə müdiri, direktor, elmlər namizədi, dosent, professor kimi fəaliyyətimə) görə məhz Səid müəllimə borcluyam. Onun pedaqoji prinsiplərini, təcrübəsini, dərslər metodunu tətbiq edərək yaşadır və hər an onun xatirəsi qarşısında baş əyirəm.

ƏDƏBİYYAT:

1. Abasova E.Ə. Səid Rüstəmov. B.: Azər nəşr, 1973, 47s.
2. Azərbaycan xalq rəngləri. Birinci dəftər. B.: Azər nəşr, 1954, 63s.
3. Azərbaycan xalq rəngləri. İkinci dəftər. B.: Azər nəşr, 1956, 55s.
4. Kazımov N.K. Səid Rüstəmov. B.: Çarşıoğlu, 2007, 91 s.
5. Rüstəmov S.Ə. Tar məktəbi. B.: Azər nəşr, 1935.
6. Rüstəmov S.Ə. Azərbaycan notlu xalq çalğı alətləri orkestri haqqında. // M.Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filarmoniyası – Bakı, 1938

Назим Кязимов

Заслуженный деятель искусств, профессор

САИД РУСТАМОВ, КАК ОДНА ИЗ ВЕРШИН АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ

Резюме: В статье представлен творческий путь композитора, дирижера, педагога, общественного деятеля, народного артиста, заслуженного деятеля искусств Саида Рустамова, а также его роль и значение в развитии и совершенствовании музыкальной культуры Азербайджана.

Ключевые слова: Саид Рустамов, учебник «Школа тара», азербайджанские народные ренги, народные песни, ашугские песни

Nazim KAZIMOV

Honored Art Worker, professor

SAİD RUSTAMOV AS ONE OF THE PEAKS OF THE AZERBAIJAN MUSICAL CULTURE

Summary: The presented article highlights the creative path of the People's Artist of the Republic of Azerbaijan, Honored Art Worker Said Rustamov, his important

role in the development of our musical culture as a composer, conductor, pedagogue, public figure.

Keywords: *Said Rustamov, “Tar school” textbook, Azerbaijan folk instruments, Azerbaijan folk colours, folk songs, ashug songs*